

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:31.08.2020 ✓Accepted/Kabul:22.09.2020

DOI:10.30794/pausbed.788220

Araştırma Makalesi/ Research Article

Binark, M. (2021). "İncelikli Kitap Eleştirisi Yazmak Üzerine", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2021 Sayı 42:Özel sayı 1, Denizli. ss. Ö121-Ö129.

İNCELİKLİ KİTAP ELEŞTİRİSİ YAZMAK ÜZERİNE

Mutlu BİNARK*

Özet

Bu yazıda, "incelikli" bir kitap eleştirisi yazarken dikkat edilmesi gereken hususlar; araştırmacıyı/yazarı tanıma, araştırmacının temel sorularını veya derdini kavrama, konuyla ilgili diğer çalışmalardan beslenme, çalışmanın bölümlerinin belli bir izlekte serimlenmesi, yalınlık ve eserin ilgili literatüre özgün katkısına ilişkin genel değerlendirmesinin yapılarak daha sonraki araştırmalar için öneriler geliştirme şeklindeki alt başlıklarda ele alınacaktır. Kitap eleştirisi yazmak, akademik yazı türleri içinde belki de en kolay görünen ancak en meşakkatli yazı türlerindedir. Çünkü yazarın, hem kitabın derdine hem de o konudaki diğer araştırmalara da bilgidonanımsal hâkimiyetini gerektirir. Kitap eleştirisini öznel kılan, o kitap üzerine yazmayı neden seçtiğimiz, bizim bireysel zihin dünyamızda oluşturduğu zenginlik ve lezzettir. Ancak, kitap eleştirisi, bir çalışmayı sadece beğenip beğenmemek değil; o çalışmanın ilgili literatüre katkısını ve literatür birikimini nasıl zenginleştirdiğini görmek; tartışmak demektir. Kitap eleştirisi yazmak, aynı zamanda metinlerarası bir edebi yolculuktur.

Anahtar kelimeler: *Kitap eleştirisi yazmak, Kavramsal ve kuramsal bakış açısı, Metinlerarasılık, Kültürel sermaye, Literatüre katkı.*

ON WRITING A REFINED BOOK REVIEW

Abstract

This article sheds light on how to write a "refined" book review with a particular attention to the following five points: getting to know the researcher/author, comprehending the basic questions or problem of the research, referring the studies related to the subject, depicting the parts of the study in a clear and organized way, and a general evaluation of the work regarding its original contribution to the literature, developing suggestions for further research. Writing a book review is widely viewed to be one of the easiest types of academic writing, but, it is maybe the most demanding one because it requires the book reviewer's mastery of both the problem of the book and the related scholarship. What makes a book review subjective is not only why we choose to write on that particular book but also the richness and flavor it creates in our mind. However, a book review is not simply about whether or not the book reviewer likes the book; rather, recognising and discussing the way in which that study contributes to the relevant literature and enriches the literature. Moreover, writing a book review is also an intertextual literary journey.

Keywords: *Writing a book review, Conceptual and theoretical approach, Intertextuality, Cultural capital, Contribution to the literature.*

*Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İletişim Fakültesi, RTS Bölümü, ANKARA.
e-posta:binark@hacettepe.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0002-7458-5203>)

Giriş

Kitap okumak, içindeki hikâyeler, kahramanlar, tartışmalar ve kullanılan diğer metinler, referans verilen düşünürler ile birlikte bir yolculuğa çıkmak, bilinmedik yeni bir coğrafyaya adım atmak gibidir. Keşfedilen şey, damakta kalan lezzet, düşünsel ve bilişseldir. Kitap okuma eylemi, kitap eleştirisi yazma amacıyla yapılıyorsa, eleştirisi yapılacak kitabın keşfi ve bu keşfin kendisini değerlendirme süreci daha da çetrefilli bir eyleme dönüşür. Çünkü bu yolculuk artık tek bir kitabın açtığı yolun keşfi ve anlamlandırılması değil, yazma eylemine vesile olmak için okunan ve anlamlandırılan kitabın ve yazarının/araştırmacısının derdinin kavranması, o derde için kendi bakış açımızın geliştirilmesi, okunan metni besleyen diğer metinlerin ve düşünürlerin/araştırmacıların düşün dünyalarının yazma eylemi için süzgeçten geçirilmesi, yazarın/araştırmacının tanınmasıdır. İşte bu nedenlerden ötürü kitap eleştirisi yazmak, kanımca, araştırmacıların özgün bir araştırma makalesi veya literatür değerlendirme makalesi yazmak kadar, hatta bu makale türlerinden daha zorlayıcı bir yazı türüdür. Bu yazının da konusunu, iyi bir kitap eleştirisi nasıl yazılmalı oluşturmaktadır. Kitap eleştirisi yazmak, akademide en kolay yazı türü gibi görülür, oysa yukarıda kısaca açıkladığım nedenlerden ötürü en meşakkatli yazı türüdür. Çünkü kitap eleştirisi yazacak olan kişi, hem kitabın derdine hem de o konudaki diğer araştırmalara bilgidonanımsal olarak hâkim olmalıdır. Kitap eleştirisini öznel kılan, o kitap üzerine yazmayı neden seçtiğimiz, bizim zihin dünyamızda oluşturduğu zenginlik ve lezzettir. Ancak, kitap eleştirisi bu özneliğin ötesinde, bir çalışmayı sadece beğenip beğenmemek değil; o çalışmanın ilgili literatüre katkısını ve literatür birikimini nasıl zenginleştirdiğini görmek; tartışmak demektir. Kitap eleştirisi yazmak, metinlerarası edebi bir yolculuktur.

Howard S. Becker, akademik yazım türlerinin, sosyal bilimlerde araştırma yapmanın tıpkı her işin inceliği veya püf noktası olması gibi, dikkat edilmesi gereken yönleri olduğunu belirtir: “Her işin bir püf noktası, hususi sorunlara getirdiği hususi çözümler, sıradan insanların yapmakta büyük güçlük çektiği bir şeyi yapmanın kolay yolları vardır” (2014: 27). Becker’ın açıklamasına göre püf noktası, “... ortak bir sorundan kurtulmanın yolunu gösteren, farklı koşullarda zorlu ve kalıcı bir sorun gibi görünebilecek bir meselenin görece kolay biçimde çözülmesinin bir yolunu sunan özgül bir işlemdir” (29). Burada da, kitap eleştirisi yazma eylemi için beş başlık altında bir yol haritası ve bazı “incelikler” sunulacaktır. Kitap eleştirisi yazarken dikkat edilmesi gereken bu hususlar; araştırmacıyı/yazarı tanıma, araştırmanın temel sorularını veya derdini kavrama, konuyla ilgili diğer çalışmalardan beslenme, çalışmanın bölümlerinin belli bir izlekte serimlenmesi, yalınlık ile genel değerlendirmenin ilgili literatüre katkısıyla yapılarak, bundan sonraki araştırma veyahut çalışmalar için öneriler geliştirme şeklinde ele alınacaktır. Bu noktada, yine Becker’ı izleyerek, “incelikler” sözcüğünün, yapılan işi kolaylaştıracağına ilişkin yarattığı yanılısamayı vurgulayalım. Aslında, yazma eyleminde “inceliklere” dikkat etmek, yazma eylemini daha zora sokar, çünkü, alışageldiğimiz, rutinleşmiş akademinin kurum ve örgütlenme kültürünün dışında; bize konforlu düşünce kompartmanları temin eden verili akademik zeminden farklı bir şekilde, yazma eylemimizi yeni sorgulamalara, farklı bakış açılarına, metinlerarası konuşmaya teşvik eder. Üstelik bu “incelikli” bakış, yazarı daha da çalışmaya koşar (Becker, 2014: 33). Gülten Akın’ın deyişiyle, “... durup ince şeyleri anlatmaya...”; “incelikli” kitap eleştirisi yazma eyleminin nasıl olabileceğine bakalım.

1.1.Yazarın Tanınması

Kitap eleştirisi yazarken ilk yapılması gereken, okuduğumuz metnin yazarını tanımak. Burada tanımaktan kastım, yazarın veya araştırmacının, düşünsel yolculuğunun nereden nereye gittiğini görmek, eserlerini, özgeçmişini ilk elden incelemek. Yazarın tanınması, değerlendirmeye çalıştığımız metnin referans verdiği kavramsal ve kuramsal bakış açısını, yazarın zihin dünyası içinde bir bağlama/konuma oturtma olanağı sağlar. Yazarın herhangi bir kavramı neden o şekilde kullandığı, ele aldığı konuyla derdi, yazarın kültürel sermayesi, toplumsal pozisyonu ve toplumsal cinsiyet kimliği vd. habitusunu kuran bileşenlerle şekillenir. Yazarın habitusu, olay ve olgulara bakış açısının yanı sıra, metni kuran dilini, söylem pratiklerini de şekillendirir. Yazarın söylemi metni anlamlandırma pratiğimiz için ana çerçeveyi oluşturur. Üstelik yazarın, kendine özgü söz dağarcığı olabilir, bir diğer eserinde geliştirdiği kavramı ve yaklaşımı bu eserinde genişletip örnekleniyor olabilir. Yazarın zihin dünyasını besleyen düşünürlerin, edebi eserlerin farkına varılması, okuduğumuz kitabın derdinin daha net bir zemin çizerek göstermemize olanak tanır. Yazarın tanınması açısından Ayhan Yalçınkaya, yazarın özgeçmişinin olduğu gibi değerlendirmeye taşınmasını doğru bulmadığını belirtir (2017: 76). Yazarın tanınmasından kastım, ana metni değerlendirebilmek için yazarın habitusunu anlamak demektir. Yoksa değerlendirme metninde gereksiz

sözcük yığmacılığı yapmak değildir. Bu noktada Süheyla Sarıtaş'ın *Folklor ve Edebiyat* dergisinde yayınlanan, Henry Glassie'in *Maddi Kültür* (1999) eserine ilişkin değerlendirme yazısında, yazarın akademik yaşamı, ödülleri, halkbilim çalışmalarına katkısı ve diğer eserlerine ilişkin yaptığı tanıtımı örnek verebiliriz (2020: 733-734). Eğer, değerlendirmesini yaptığımız eser, çeviri eser ise, Türkçe söyleyenin de kim olduğunu mutlaka belirtmeliyiz. Mümkünse, eseri özgün dilinde de okuyarak, kavramların nasıl Türkçe söylendiğini, çeviriye ilişkin gözlemlerimizi de genel değerlendirmemize ekleyebiliriz.

1.2. Kavramsal ve Kuramsal Bakışın Kavranması

Kitap eleştirisi yazarken dikkat edilmesi gereken ikinci husus, yazardan o metne dönmek, diğer bir deyişle, okuduğumuz metne odaklanarak o eserdeki kavramsal ve kuramsal bakışı kavramaktır. Kavramsal ve kuramsal bakış, araştırmacının hakikati belli bir şekilde açıklamasına zemin hazırlar. Bu bakış metne dâhil edilenleri ve dışarıda bırakılanları, kurgusunu belirler. Becker, her araştırmacının kavramlarla çalıştığını belirtir, çünkü: "Kavramlar olmadan nereye bakacağınızı, neyi arayacağınızı ya da aradığınız şeyi bulduğunuzda bunun aranılan şey olup olmadığını nasıl fark edeceğinizi bilemezsiniz" (2014: 186). Eserde, odaklanılan konuya, olay ve olguya, soruna ilişkin olarak yazar kavram setlerini ne şekilde tarihi, kültürel, siyasal, sosyolojik ve ekonomik bağlam vurgusu içinde kullanmıştır? Yazarın kavram setlerini bu şekilde kullanmasının nedeni nedir? Kavramların birbiriyle ilişkisi nasıl kurulmuştur? Tartışmasını temellendirdiği kuramsal bakış neden seçilmiştir? Kitap eleştirisi yazarken bu soruların yanıtları aranır. Umberto Eco'nun tez nasıl yazılır sorusuna ilişkin verdiği yanıtlardan biri, tez çalışmasında referans verilen kavramların açıklanmasıdır. Eco, metin içinde bir terim kullanılıyorsa, ilk kullanıldığı yerde açıklanması gerektiği önerisinde de bulunmaktadır (2017: 230).

Kitap eleştirisi yazarken de yazarın kullandığı kavram setlerinin, beslendiği kaynaklar ile birlikte tanımlanması, eserin konumlandığı bağlamın kavranması için yararlı olacaktır. Bu nedenle, kitap eleştirisinde kendimiz de yazardan farklı kavram setlerini değerlendirmede kullanacaksak, onları da özlü bir biçimde açıklamalıyız. Örneğin, Tezcan Durna'nın Ernesto Laclau'nun *Popülist Akıl Üzerine* adlı kitabının (2007) çevirisi üzerine yaptığı kapsamlı değerlendirmede, "halk" ve "popülizm" kavramları incelikli bir şekilde açıklanmaktadır (2008: 111-120).

Okuduğumuz metnin kavramsal ve kuramsal bakış açısını kitap eleştirisinde açık bir şekilde ortaya koyduktan sonra, ele aldığımız metindeki ön kabulleri, araştırma sorularını veya temalarını dökümleyebiliriz. Ele aldığı olay ve olguya ilişkin kavram seti ve kuramsal bakışı ile nasıl sorular geliştirmiş, hangi başlık ve temalar altında bu soruların yanıtlarını ele almış, değerlendirmemizde dikkat edeceğimiz bir diğer husus. Bu noktada, Becker'in "*Neden?*" diye sormayın, "*Nasıl?*" diye sorun" [özgün eserdeki vurgu] (2014: 107) vurgusunun, yazma eylemimiz için taşıdığı önemi açıklayalım. "Bir şeyin *neden* öyle olduğu'yla ilgili bir soru, kendi içinde oldukça ilginçtir ancak ben bu sorunun, cevabını kendisinde içerdiği kanısındayım: Tıpkı benim şu anda bu satırları yazarken yaptığım gibi, "*Neden?*" diye sormak daha doğal gelir. .... "*Nasıl?*" sorusunun "*Neden?*" sorusundan daha iyi bir soru olduğunu ilk defasında, gerçekleştirdiğim bir alan araştırması sırasında anladım.... bir şeyin nasıl olduğunu sorduğumda ... sorularım yerini buluyordu" (2014: 107-108). Nasıl sorusu, ana metnin öznelerinin hikâyelerinin görünmesini sağladığı için önemlidir. Neden sorusu yerine, nasıl ile başlayan bir sorgulamada gerek saha araştırmasında gerekse eleştiri yazma eyleminde, o olaya, olguya veya öznelere ilişkin derinlikli soruların sorulmasını sağladığı için metnin derdini daha açık bir şekilde ortaya koyar. Nasıl sorusu, çalışmanın konuya yaklaşımının betimsel mi yoksa analitik mi olduğunu da (Şişman, 2005: 138) fark etmemizi sağlar. Bu da kitap eleştirisi yazma eyleminin inceliklerinden birisidir. Nasıl sorusu, ana metnin sorunsalını ve araştırma sorularını hangi yöntemle irdelediğini kavramamıza da rehberlik eder. Nicel veya nitel araştırma yöntemleri, araştırma etiği, araştırmacının özdüşünümselliği, nasıl sorusu ile birlikte, değerlendirme yazımıza dâhil olur.

1.3. Metinlerarası Okuma ve Örme

Eco, iyi bir tezin, konunun birincil kaynakları üzerine kurulu olduğunu belirtir. Kitap eleştirisi yazarken de değerlendirmesi yapılan kitabın temel referanslarına bakılabilir. O kitap üzerine yazılmış bir başka değerlendirmeden yararlanılıyorsa, bu ikincil kaynaklardan metnimiz içinde yararlanmak demektir. Metnimizi yazarken metinlerarası okuma ve örme, kitap eleştirimizi zenginleştirir ve ona derinlik kazandırır. Yalçınkaya, kitap eleştirisinin, öncelikle araştırma yapmak olduğunu bu nedenle belirtir (2017: 77). Kitap eleştirisini kuru bir özetlemeden çıkartmak istiyorsak, o metni diğer metinlerle konuşturmamız, örmemiz gerekir.

Konuya ilişkin eleştirel bir çalışmaya atıf yapıyorsak, Eco'nun deyişiyle bunu argümanımızı güçlendirmek ve onaylamak için yapmalıyız (2017: 234). Kitap eleştirisinde, ana metinden veya diğer metinlerden alıntılar yapıyorsak, "... alıntılar aslına sadık olmalıdır, alıntıda olmayan şeyler metne dahil edilmemelidir; yorumlar, açıklama, belirtme gibi şeyler köşeli ya da yuvarlak parantezler içinde verilmelidir" (2017: 240-241). Kitap eleştirisinin sonunda, metin içinde konuştuğumuz, referans verdiğimiz kaynaklar mutlaka eklenmelidir. Kaynakçanın yazımına da kitap eleştirisi yazma eylemindeki gibi titizlik gösterilmelidir. Yazımızın kaynakça kısmı, basitçe bir listeleme değildir. Kaynakça yazımı sırasında, kaynakların soyadları başına numara, simge konulmamalı, soyadları alfabe sıralamaya göre dizilmelidir. Kaynakça yazım kuralları özen gösterilerek uygulanmalıdır. Bu hususa ilişkin iyi bir örnek, Deniz Özçetin'in *Mülkiye Dergisi*'nde yayınlanan, Mark Neocleous'un 2016'da çıkardığı son kitabı *The Universal Adversary*'ye ilişkin yaptığı kapsamlı değerlendirmedir. Özçetin, kitap değerlendirmesinde Neocleous'un "evrensel hasım" kavramını açıklarken, yazarın Foucault'nun iktidar teknikleri vurgusuna referansla "evrensel hasımla nasıl mücadele edilir?" ve "evrensel hasım devlet ve sermaye için ne işlev görür?" sorularını nasıl yanıtladığının izini sürer (2016: 153). Özçetin, yazara referansla evrensel hasımın cisimleştiği figürleri şeytan, cadı, zombi ve korsan olarak belirtir (154). Özçetin, Neocleous'un diğer çalışmalarından da beslenerek, yazarın evrensel hasımın devlet ve sermaye tarafından inşa edilmesini nasıl incelediğini yazısında ele alır.

1.4. Kitabın Belli Bir İzlekte Serimlenmesi ve Yalınlık

Değerlendirmesi yapılan metin; giriş, gelişme ve sonucu oluşturan bölümleriyle belli bir izlekte özetlenmeli, bu özetlemelerde bölümlerdeki temel argümanlar ve örneklerle yeterli ölçüde yer verilmelidir. Değerlendirme yazısının da belli bir sistematığı, diğer bir deyişle örgütlenişi vardır. Ana metin, ana metnin referans verdiği kaynaklardan bazılarını, o konu üzerine ikincil kaynakları ve belki de ana metin üzerine değerlendirme yazılarını okuduktan sonra zihnimizde bir akış şeması oluşturmamız gerekir. Bu akış şemasını, kendi değerlendirme yazımızın bir planı diğer bir deyişle içindekiler kısmı olarak düşünebiliriz. Kitabın ve yazarın tanıtımı, kitabı okuma ve değerlendirme için seçme nedenimizi açıkladıktan sonra ana metinde olay, olgu veya konuya ilişkin başvuru kavram setleri ve kuramsal bakışın incelikli bir şekilde irdelenmesi, kitabın bölümlerinin ve tartışmanın gelişmesinin sunulması ile devam edebiliriz. Kitabın bölümlerini sunarken bölümlerden bir alıntı yapılacaksa bu değerlendirmeye ilişkin tartışmayı ayrıntılandırmak ve somutlamak için Eco'nun deyişiyle, "yorumlayıcı analize konu olacak bölümler makul genişlik gözetilerek ..." (2017: 234) yapılabilir. Ancak ana metinden yapılacak alıntının doğru kavranması gerekir, diğer bir deyişle bağlamından kopartılarak alıntı yapılmamalıdır. Üstelik yapılan alıntıda görüşün, aksi belirtilmediği sürece yazar tarafından benimsenmediği anlamına gelmektedir. Bu nedenle, ana metinden yapılacak alıntılarda alıntıyı bağlamdan koparmama ve temel tartışmayı derinleştirme hususlarına dikkat edilmelidir. Alıntı ve gönderme yapmanın da iki ayrı metin geliştirme tekniği olduğunun altını çizelim. Her ikisinin işlevi, boyutu ve etik sorumluluğu farklıdır (Yalçınkaya, 2017: 140). Alıntılama, ana metnin bir kısmını, kaynağa sadık kalınarak, bire bir aktarmak iken gönderme yapmak ise, ana metindeki bir tartışmaya dolaylı olarak referans vermek demektir (141). Alıntılama ve gönderme yapmanın, yazara yüklediği etik sorumluluk vardır. Kaynak göstermek, o bilgi birikiminin hangi koşullarda hangi bilgiler ile tartışılarak bugüne geldiğini ortaya koyar (145). Yalçınkaya, alıntılama öznel vurgulama yapılabileceğini de belirtir. Alıntı yapılırken, bu durumda köşeli parantez açıp, [vurgu bana ait] "vb." şeklinde işaretleme yapılır (146).

Kitap eleştirisinde, okuduğumuz çalışmadan bazı arka plan ayrıntılarına yer vermek isteyebiliriz. Ayrıntılar, çalışılan konunun ve keşfedilen ilişkilerin varlığını çerçeveleyen koşullar olma işlevine sahiptir (Becker, 2014: 101-102). Bu nedenle, eleştiri yazımızda, o araştırmanın nerede, hangi koşullarda ve nasıl gerçekleştiğine dair arka plan ayrıntılarını, varsa yazarın hikâyesini, metnimize katabiliriz. Bu "incelik", eleştiri yazımızda çalışmanın bağlamı vurgusunu kurmamıza da zemin hazırlar. Göze Orhon, *Moment Dergi*'de yayımlanan "Sert Kadınlar ve Rasyonel Düşler" başlıklı yazısında Deborah Nelson'un *Tough Enough: Arbus, Arendt, Didion, Mc Carthy, Sontag* (2017) kitabını değerlendirir. Orhon, Nelson'un altı kadın entelektüelin akademik çalışmalarını "duygusal katılık" teması etrafında ele aldığını açıklarken, özellikle yazarın, altı kadın entelektüelin hem kendi biyografilerini hem de kanonları dışında kalmış metinleri ele aldığına dikkat çekmektedir (2017: 536). Bu yazı gerek ele aldığı metnin derdini açık bir şekilde ortaya koyması gerekse diğer metinlerle konuşturması açısından iyi bir örnektir.

Ana metnin bölümlerini belli bir izlek içerisinde sunduktan sonra, metnin literatüre katkısını tartışarak değerlendirmemizi tamamlayabiliriz. Kitap eleştirisinde veyahut herhangi bir yazıda paragraf arası verdiğimizde,

o bölümde anlamlı bir bütün oluşturduğumuzu bilmemiz gerekir. Yalçinkaya paragraf vermenin metin içindeki rolünü şu şekilde açıklamakta: “Paragraf, sözcüklerden başlayarak ördüğümüz duvarın bir sırasıdır. Kendi içinde görelî bir anlam bütünlüğü vardır. Bu nedenle, olur olmaz yerde paragraf oluşturulmaz... Bir paragrafta başlamak yeni bir sıra örmeye başladığınızı gösterir” (2017: 120). Paragraflar arası bağlantının kurulması da gereklidir, bir paragraftaki argüman ardından gelen paragraftaki tartışmayla ilişkili olmalı, metnin mimarisi bu şekilde belli bir mantık ve tutarlılık bütünlüğüne sahip olmalıdır. Paragraflar arası geçişte sıklıkla yapılan iki yanlış da belirtelim. İlki, paragrafları alıntılar şeklinde dizmektir. Yalçinkaya, bu yanlışta, “bu tipik bir kes ve yapıştır yöntemi olup üstelik en acemisidir” (121) saptamasını yapmaktadır. İkincisi de, tek cümlelik paragraftır.

Kitap eleştirisinde, ana metnin bölümleri arasındaki bütünlüğün ve tutarlığın da ele alınması gerekir. Kitabın değerlendirilmesinde kaçınılması gereken şeylerin başında şu beş husus gelir: laf kalabalığı, gereksiz tekrarlar, metaforların yanlış kullanılması, aşırılaştırma veya abartma sıfatları kullanmak ve sokak dili ve argo kullanımınıdır. Değerlendirme yazılarında yapılan temel hataların başında “havalı olduğu” düşünülen bir üslubun benimsenmesi gelir. Becker, özellikle laf kalabalığı ve daha havalı olduğu düşünülen bir şekilde ifade edişin (2013: 52-53) iyi bir akademik yazma eyleminde sadeleştirilmesi gerektiğini önerir. Becker, öğrencisinin neden “daha havalı” sözcükler kullandığını yazılı olarak açıklamasını istediği zaman, öğrencisinin buna ilişkin yanıtının, “...Yazdıklarınız ne kadar zor anlaşılırsa bir o kadar entelektüelmişsiniz izlenimi yaratırsınız” (53) olduğunu aktarmaktadır. Becker’i izleyerek dersek, akademik personanın bu şekilde yaratılması, bu sözde personanın varlığına inanan bir akademi kültürü ve kültü yaratır: “Havalı bir şekilde yazarsak, genel olarak sıradan insanlardan daha zeki olduğumuzu, daha ince duyarlılıklara sahip olduğumuzu, onların anlamadığı şeyleri anladığımızı ve dolayısıyla bize inanmaları gerektiğini göstermiş oluruz” (Becker, 2013: 59). Üstelik bu akademik persona inşası, akademik kuşaklar arasında da, yazma tarzlarının taklidi ile süregelir (63). Bu noktada, Becker, taklit veya havalı olma gayreti yerine yalın bir şekilde yazmayı önerir: “‘Havalı’ yazımın gösterişçiliğinden ve karmaşıklığından üslubunuzun üzerinden tekrar tekrar giderek ve işe yaramayan kelimeleri çıkararak kaçınabilirsiniz” (219). Benedict Anderson akademik yaşamını, saha araştırmalarında yaşadığı zorlukları aktardığı kitabını, akademik üslubun ve jargonlara bağlı kalıp yazmanın sakıncalarına değinerek bitirir: “...Akademisyenler ...disiplin jargonlarıyla sarılmış ve korunmuş olarak, kaygısızca kendi dünyalarında yaşarlar. Jargonlar aynı anda hem bir lütf hem de bir bela olabilir. Kullanılmaları, akademisyenler arasında iletişimi kolaylaştırır ve kullanıcıların mesleki ehliyetini teyit eder. Bununla birlikte akademisyenlerin fikirleri anlama ve ifade etme biçimini kısıtlayan bir hapishaneye de dönüşebilir.” (2017: 141-142). Bu açıdan, iyi bir örnek, Mine Gencel Bek’in *Kültür ve İletişim’de* yayınlanan, David Morley’in *Communications and Mobility: The Migrant, the Mobile Phone and the Container Box* (2017) adlı eserine ilişkin yazdığı değerlendirme yazısıdır (2020: 296-300). Yazar hem Morley’in iletişim teknolojilerinin seyahat ve hareketlilik olgularına getirdiği dönüşümü nasıl ele aldığını açıklamakta, değerlendirmesini metinlerarası referanslarla örmekte, hem de bu tartışmayı yalın bir dille okura sunmaktadır. Yazarın, esere ilişkin genel değerlendirmesi, eserin iletişim teknolojileri ve hareketlilik arasındaki ilişkiyi toplumsal cinsiyet kesişiminde ele almasındaki eksikliği ve neden günümüz Türkiye’inde okunması gerektiğine ilişkin paragrafıyla sona ermektedir.

Ayrıca yazarın kendi söz dağarcığının gelişmesi için akademik disiplini dışında da kendini besleyecek kaynakları olmalıdır. Edebiyat ve diğer sanat dalları, yazarın söz dağarcığı başta olmak üzere, kültürel sermayesini besleyen beğenisini rafine hale getirir. Becker, yazarlara her kelime üzerine düşünmelerini önerir (2014: 119). Çünkü bir şeyin nasıl söyleneceği üzerine, yazarın tercih şansı, bilgidonanımsal bir repertuarı mevcuttur. Yalçinkaya da akademik yazımda “üslup” konusunda şu hususlara dikkat çeker: yazınsal üslup ile kişisel üslubun karıştırılmaması, üslubun amaca bağlı kalınarak seçilmesi, ele alınan konu hakkında ahlaki değer yargısı içeren, kalıp yargılar, klişe nitelermeler, aşağılayıcı veya küçümseyici nitelermelerin kullanılmaması gereği (2017: 111-112). Yalçinkaya üslup hususunda son olarak, “... üslubunuzun olabildiğince akıcı, canlı, açık seçik ve özenli, yalın olmasında sonsuz yarar olduğunu” (112) da önerilerine ekler. Ona göre, bir metni çalاکalem yazmak yerine üslup ve söz dağarcımızın kullanımı konusunda hassas olmalı, önceden düşünmeliyiz: “Sözcükleri ardı ardına dizmek cümle kurmak anlamına gelmez. Sözcükler cümlenin anlatmak istediği şeyle ilgili olmalı ve aynı cümle içinde olabildiğince yinelenmeden, yerlerini başkasına bırakarak ilerleyebilmelidir” (Yalçinkaya, 2017: 117).

Son olarak bu kısımda, değerlendirmesi yapılan çalışmanın formatına dair değerlendirmeye de yer verilmelidir. Bu anlamda, fotoğraf, harita, tablo veya çizim kullanılıp kullanılmadığına; kaynakçasının doğru ve hacimli olup olmadığına, indeksi ve eklerinin de bulunup bulunmadığına da bu kısımda yer verilmesinde fayda vardır.

Çalışmaya dâhil edilen tüm bu malzemelerin, tartışmanın yürütülmesinde yeri, rolü ve işlevine dair de gözlemde bulunulabilir. Bu bilgilerin sunulması, okura ana metnin niteliği ve kapsamı hakkında fikir verebilir.

1.5. Kitabın Literatüre Katkısının Değerlendirilmesi

Kitap eleştirisi yazma eyleminde en özgür olduğumuz ve kendi bakış açımızdan beslenen kısım, çalışmanın literatüre katkısının değerlendirildiği yorumlarımızdan oluşan kısımdır. Kitap eleştirisi ne basitçe bir yergi ne de övgüdür. Her metin, hiç kuşkusuz özeldir, ancak artık ana metinle hesaplaştığımız, literatüre katkısını, artı ve eksileriyle tartıştığımız kısımda özelliğimiz aşikârdır. Bu kısımda, ana metnin bıraktığı yerden yeni sorular, araştırma gündemleri de önerebiliriz. Değerlendirmemizin sonunda, bu konuda gelecekte ne tür çalışmalar yapılabileceğine dair öneriler getirebiliriz (Şişman, 2005: 139). Hatta belki de bu tartışmayı ve önerileri yapmak için ana metnin değerlendirmesini yapmak istemiş olabiliriz. Yalçinkaya'yı izlersek, bu kısımda şu tartışmayı da yapabiliriz: "Siz neden bu metne yöneldiniz? Metin ve yazarla aranızda nasıl bir ilişki kuruyorsunuz ve bu ilişkinin arka planında hangi toplumsal-tarihsel-coğrafi vb. etkenler var?" (2017: 77). Yalçinkaya şu soruların da tartışmamıza eklenmesini önerir: "Ne gibi sonuçlar çıkarmaktadır? Çıkardığı sonuçlar, "giriş bölümünde bize vaat ettikleriyle aynı mıdır? Bu sonuçlar, kullandığı araç-gereçlerle gerçekten çıkarılabilir mi?" (78). Bunların yanı sıra, yazarın kaynakça kullanımı tatmin edici midir? Yazar birincil kaynakları mı kullanmış yoksa ikincil kaynaklara mı başvurmuştur? Kullanılan kaynakların metinle ilişkisi var mıdır? Metnin literatüre katkısı bu bağlamda tartışılırsa okur için de hem o eseri hem de eserin konusuna ilişkin okuma arzusu uyandırabilir.

Böylece, kitap değerlendirmesi için okuma ve ardından yazma eylemi, ana metnin olası okurlarına anlamlandırma yolculukları için bir çerçeve çizer. Ama bu çerçevenin, anlamlandırma pratiklerinden yalnızca birisi olduğunun okur farkındadır. Örneğin, Tom McDonald'ın *Social Media in Rural China: Social Networks and Moral Frameworks* (2016) adlı, Daniel Miller'in yürüttüğü *How Social Media Change the World* adlı iletişim etnografisi araştırma dizisinden olan bu eser üzerine yazmış olduğum değerlendirme yazısında, ilk olarak projeyi ve araştırma ekibini tanıtarak, taşra veya köyde medya repertuarı ve yeni medya ekosistemi üzerine araştırmaların gerekliliğini tartıştıktan sonra, projenin temel kavram setleri olan "ölçülebilir toplumsallık" ve "çoklumedya"yı açıkladım (Binark, 2017: 277-290). McDonald'ın saha araştırmasını değerlendirirken, sadece kırsal Çin bulgularına değil, Çin'deki yeni medya ekosisteminin de okur tarafından kavranabilmesi için daha genel bilgilendirme yapmaya çalıştım. McDonald'ın araştırmasında, kırsal Çin'de sosyal medya kullanımı ve gündelik yaşam arasındaki ilişkiselliği, toplumsal cinsiyet, yaş, etnisite, toplumsal pozisyon ve farklı sermaye sahipliği kesişiminde etnografik bir yöntemle nasıl ele aldığını bu değerlendirmede odağa aldım. Kırsal Çin'de sosyal medya kullanımı ve gündelik yaşamın kesişimini merkeze alan bu etnografik çalışmanın, Türkiye'de akademi gündemi için iyi bir örnek olduğunu düşünerek, kitap eleştirisini yazdım. Bu kitaba ilişkin başka bir değerlendirme, benim değerlendirmeden vurgu noktalarıyla, metinden seçtiği örnekler ile farklı olacaktır.¹

Akademik kitap eleştirisi nedir ve nasıl yapılır konulu bir çeviri derleme yazıda, "Kitabı, sizin değil, kitabın niyeti doğrultusunda ele alın" önerisi yer almaktadır (Dereci, 2017: 6). Kanımca, bu öneri de, kitap eleştirisi için dikkat edilmesi gereken bir incelik ve "ben olsaydım şöyle yazardım" gibi cümleler kurmamızı engeller. Kitap eleştirisi nereye yazılıyorsa o mecranın talep ettiği bir format ve hacimde olabilir. Bu formata uygun bir şekilde değerlendirmenin yazılması gereklidir. Bir kitap eleştirisi genellikle 1500-2000 sözcük arası uzunluğunda olabilir. Ayrıca, aynı konuyu ele alan birkaç kitap ve yahut aynı yazarın farklı kitapları "değerlendirme makalesi" türünde, kitap eleştirisi için seçilebilir. Bu konuda iyi bir örnek Aksu Bora'nın Sara Ahmed'in, *Duyguların Kültürel Politikası* (2015) ve *Mutluluk Vaadi* (2015) adlı iki kitabının Türkçe çevirilerinin yayınlanmasının ardından yazdığı değerlendirme yazısıdır (2017: 271-278). Bu yazı, Sara Ahmed'in 1990'ların ortalarından itibaren "duygusal dönemeç" yaşadığımız iddiasını, Arlie Russell Hochschild'in "duygusal emek", Maurizio Lazzarato'nun "gayri maddi emek", Michael Hardt, Antonio Negri'nin "duygulanımsal emek", Eva Illouz'un "duygusal sermaye" kavramlarını açıklayarak tartışmaya başlar. Ardından Ulus Baker'in *Kanaatlerden İmajlara: Duygular Sosyolojisine Doğru* (2015) başlıklı doktora tezinin, duygular sosyolojisine katkısını kısaca ele alır (Bora, 2017: 274). Ahmed'in

¹ Andreas Hepp'in *Medyatikleşen Kültürler* (2015) adlı Çiğdem Bozdağ ve Elif Pasos Devrani tarafından Türkçe'ye çevrilen kitabı için, farklı kitap değerlendirmesi örneklerine bakılabilir:

Zamur Tuncer, R. (2016). "Medyatikleşen Kültürler Üzerine Eleştirel Bir Okuma," İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi (51) , 155-164 . Erişim linki: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/272808>. Erişim tarihi: 29.08.2020; Kaya, İ. (20120). "Medyatikleşen Kültürler," *Folklor/Edebiyat*, 2020; 26(2): 439-443. Erişim linki: https://www.folkloredebiyat.org/Makaleler/1061982592_14-%20%c4%b0pek%20Kaya.pdf. Erişim tarihi: 29.08.2020.

her iki kitabının kavramsal ve kuramsal bakışının nasıl bir tartışma zemini içinde kurulduğunu anlatan Bora, her iki kitabı eş anlı okur, Ahmed'in fenomenolojik yaklaşımının politik olanaklarına dikkat çeker (277).

Eğer bir dergide yayımlanmak üzere bir kitap eleştirisi yapılacaksa, nitelikli akademik dergilerin kitap eleştirisi editörünün olduğunu göz önüne almalıyız. Kitap editörleri de, eleştiri yazısını dil kullanımı, üslup, bilgidonanımsal hâkimiyet, metinlerarası örme, kavramsal ve kuramsal bakışın irdelenmesi, tartışmanın izleği, genel değerlendirmesi, formata uygunluğu ve kaynakça kullanımı açısından tekrar değerlendirir. Dolayısıyla, burada şu hususun da altının çizilmesi gereklidir. Kitap eleştirisi editörlüğü de tıpkı kitap eleştirisi yazmak kadar zor ve öğretici bir süreçtir. Son olarak, bir kitap eleştirisinde olmazsa olmazı belirtelim: eserin yazarının adı soyadı, başlığın tamamı, varsa editörleri ve çevirmenin adı soyadı, yayın yeri, yayınevi, yayın tarihi, kaçınıcı baskı olduğu, sayfa sayısı, ederi ve ISBN bilgilerinin değerlendirme yazısının başında yer alması gereklidir (Şişman, 2005: 137). Ayrıca, kitabın künye bilgilerine basılı veyahut elektronik kitap olduğu, ciltli ve yahut karton kapaklı olduğu bilgileri de eklenebilir.

Sonuç Yerine

Becker, sosyoloji öğrencileri için yazma eylemini açıkladığı çalışmasında, "... insanların yazma biçimleri yazdıkları toplumsal kurumların içinden doğar" saptamasını yapmaktadır (2013: 19). Becker, "Yazmayı sizi çevreleyen dünyadan, hem size dayattıklarından hem de size sunduklarından, öğrenirsiniz." (140) derken, akademinin kurum kültürü, örgütlenmesi ve yönetim düzenlemelerinin yazma eylemi üzerindeki rolüne işaret eder. Amerikan üniversitelerinde akademik üretimin niteliğinin, yayın sayısı gibi nicel göstergelerle ölçülmesi, akademik istihdam ve terfide atıf sayısına önem verilmesi (225), gerek araştırmacılar gerekse akademik yazma eylemi üzerinde onanmaz bir şekilde tahribatta bulunmuştur. Becker'in bu vurgusu, Türkiye'de akademi kitap eleştirisi yazma eyleminin neden hafife alındığıyla ilgili önemli ipuçları barındırıyor. Akademimizde yazma eylem ve türleri arasında hafiften ciddiye kurduğumuz sözde hiyerarşiler, akademik yazma eylemini akademik teşvikten atama ve yükseltme kriterlerine varıncaya dek puan hiyerarşisi hâkimiyeti altına alan akademik yönetim nedeniyle kitap eleştirisi yazmak, genç veya deneyimli araştırmacılar arasında vakit kaybı olarak görülmekte, yapıldığı takdirde de çoğu zaman bu eylemin layığıyla gerçekleşmediği görülmektedir. Yalçinkaya da kitap değerlendirmesinin, akademiye yanlış anlaşıldığına dikkat çeker: kitap değerlendirmesi, kitap özeti çıkartmak sanılmaktadır (2017: 75). Kitap tanıtımı ve kitap değerlendirmesi farklı iki yazı türüdür. Kitap tanıtımı, kitabın kim tarafından yazıldığını, yayın tarihi ve yayın evi bilgisini ve kısaca içindekileri özetler. Kitap tanıtımı metinlerarası bir konuşma gerçekleştirmez. Kitap tanıtımı 500-800 sözcük arasında hacmi küçük olan bir yazıdır. Özellikle, yeni yayınlanan kitapların okurlara tanıtılması amacına hizmet ettiği için, kitabın konusunun, yazar tarafından öznel bir değerlendirme içermeden aktarılması amaçlanır.

Kitap eleştirisi yazma eylemi, akademik yazı türleri arasında yukarıda açıkladığım hususlardan dolayı genç olsun ve yahut daha deneyimli olsun her yaşta araştırmacıyı en çok zorlayan yazı türüdür. Genç araştırmacılar için bu niteliğinden ötürü bu yazı türü, kavram setleri ve kuramsal bakışı kavrama, metinlerarası okuma ve örmeye başlangıç amacıyla iyi yazma egzersizleridir. Yalçinkaya, her yazarın dil "tesisatçılığının" farklı olduğunu belirtir. Dil tesisatçılığı, o dilin sözcüklerine, terimlerine, kavramlarına, noktalama işaretlerine, bağlaçlara, vs. hâkim olmak demektir (40-41). Kitap eleştirisi yazma eylemi, dil tesisatçılığımızda deneyim kazanmamızı sağlaması hasebiyle de akademik yazı türleri arasında apayrı bir yere sahiptir.

İyi bir kitap eleştirisi, ana metnin yazarı veya araştırmacısı, metnin konusu ve kuramsal bakışı hakkında merak uyandırırken okuru o incelemeyi okumaya yönlendirmelidir. Bunu yaparken de ele alınan metne yalnızca övgüler düzülmez; o çalışmayı konuya ilişkin eleştirel literatürden yararlanarak eksikleriyle ve önerileriyle ele alır. Bu nedenle, kitap eleştirisi de bütünlüklü bir tartışma ve yazarının kendi kavramsal ve kuramsal bakışını, diğer bir deyişle, değerlendirmeyi yapan araştırmacının akademik donanımını ortaya koyar. İyi bir kitap eleştirisi aynı zamanda baştan sona okunan bir metindir. Bu nedenle, kitap eleştirisi yazarken şu hususları akılda tutmak gerekir: ana metnin temel derdi nedir? Bizim bu metin hakkında söylemek istediğimiz nedir? Neden bu metni okuduk ve diğer okurların da neden okumasını arzu ediyoruz? Kimin için bu değerlendirmeyi yazıyoruz? Bu soruları hatırdı tutarak, değerlendirmemizi yazarsak, okuma eylemimizden türeyen yazma eylemimiz, hedeflediği amaca ulaşabilir. İncelikli kitap eleştirisi yazmak için kitap eleştirilerinin de okunması gereklidir. Okuduğumuz bir kitap

hakkındaki eleştiri metinlerini okumakla işe başlayabiliriz. Ya da bir kitap eleştirisini okuduğumuzda ana metne, ana metnin konusu hakkında diğer metinleri okumaya bizi yönlendiriyor mu sorusunu sorabiliriz.

Akutagawa Ryunosuke'nin "Rashomon" ve "Çalılıklar Arasında" öykülerini sinemaya *Rashomon* adıyla uyarlayan Kurosawa Akira'nın tüm anlatı boyunca hakikâtin, sözedimine döken kişinin gördüğü, görmek istediği ve bu şekilde dillendirdiği bir hakikat olduğunun altını çizmesi gibi, kitap eleştirisi anlatısı da yazarın gördüğü ve kurduğu bir çerçevedir. Aynı kitap üzerine farklı kişilerin yazdıkları eleştirilerini okumak tek bir doğru yolun olmadığını gösterir. Kitap eleştirisi son kertede öznel bir deneyimin okurlarla paylaşılmasıdır. Yazarın, bir metni nasıl gördüğünü başka okurlarla paylaşma arzusu, o metni, kavramsal ve kuramsal bakışını ne şekilde konumlandıracağı ve diğer metinlerle nasıl konuşturacağı gibi öznel süreçler nedeniyle aslında onun için de yeni ve "incelikli" bir öğrenme deneyimidir.

Kaynakça

- Akutagawa, R. (2016). Raşomon ve Diğer Öyküler. (Çev. Oğuz Baykara). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Anderson, B. (2017). Sınırları Aşarak Yaşamak: Bir Sosyal Bilimcinin Yaşamından Anılar. (Çev. Ayet Aram Tekin). İstanbul: Metis.
- Becker, H. S. (2013). Sosyal Bilimcilerin Yazma Çilesi: Yazımın Sosyal Organizasyonu Kuramı. (Çev. Şerife Geniş). Ankara: Heretik.
- Becker, H. S. (2014). Mesleğin İncelikleri: Sosyal Bilimlerde Araştırma Nasıl Yürütülür?. (Çev. Levent Ünsaldı, Baran Öztürk, Hatice Esra Mescioğlu, Şerife Geniş, Gökçe Metin). Ankara: Heretik.
- Binark, M. (2017). "Kırsal Çin'de Sosyal Medya Kullanımı: Ağlaşmış Bireysellikler ve Ahlaki Çerçevelerin Yeniden İnşası Arasındaki Gergin Hat", Moment Dergi, 4(1): 279-290. Erişim linki: <http://www.momentdergi.org/index.php/momentdergi/article/view/241/461>. Erişim tarihi:29.08.2020.
- Bora, A. (2017). "Oyunbozan Feminist: Sara Ahmed", Moment Dergi, 4(1): 271-278. Erişim Linki: <http://www.momentjournal.org/index.php/momentdergi/article/view/239>. Erişim tarihi: 29.08.2020.
- Dereci, T. (Yay.Haz.) (2017). "Akademik Kitap Eleştirisi Nedir, Nasılı Yapılır?", (Çev. Müleyke Vural). Sosyalbilimler.org. Erişim linki: <https://www.sosyalbilimler.org/akademik-kitap-elestirisi-nedir-nasil-yapilir/>. Yayım tarihi:23.09.2017. Erişim tarihi: 29.08.2020.
- Durna, T. (2008). " Popülist Akıl Üzerine", Kültür ve İletişim, 11(1): 111-120.
- Eco, U. (2017). Tez Nasıl Yazılır?. (Çev. Betül Parlak). İstanbul: Can.
- Gencil Bek, M. (2020). "Communications and Mobility: The Migrant, The Mobile Phone and The Container Box", Kültür ve İletişim, 23(45): 296-300. Erişim linki: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kulturveiletisim/issue/53378/709840>. Erişim tarihi: 29.08.2020.
- Kaya, İ. (2020). "Medyatikleşen Kültürler", Folklor/Edebiyat, 2020; 26(2): 439-443. Erişim linki:https://www.folkloredebiyat.org/Makaleler/1061982592_14-%20%c4%b0pek%20Kaya.pdf. Erişim tarihi: 29.08.2020.
- Orhon, G. (2017). "Sert Kadınlar, Rasyonel Düşler", Moment Dergi, 4(2): 535-544. Erişim linki: <http://www.momentjournal.org/index.php/momentdergi/article/view/287>. Erişim tarihi: 29.08. 2020.
- Özçetin, D. (2016). "Tüm İnsanlığın Düşmanları, Sermaye ve Güvenlik", Mülkiye Dergisi, 40 (2): 153-162 . Erişim linki: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mulkiye/issue/37409/432796>. Erişim tarihi: 29.08.2020.
- Sarıtaş, S. (2020). "Maddi Kültür", Folklor ve Edebiyat, Sayı: 103: 733:736. Erişim linki:https://www.folkloredebiyat.org/Makaleler/227921397_17-%20s.sar%c4%b1ta%c5%9f.pdf. Erişim tarihi: 29.08.2020.
- Şişman, M. (2005). "Kitap Eleştirisi", Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, Sayı:41, 133-140.
- Yalçınkaya, A. (2017). Mazerete Mahal Yok!. 4. Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Zamur Tuncer, R . (2016). "Medyatikleşen Kültürler Üzerine Eleştirel Bir Okuma", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 2(51) , 155-164 . Erişim linki: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/272808>. Erişim tarihi: 29.08.2020.

Teşekkür: Değerli önerileri için Doç. Dr. Metin Yüksel'e teşekkür ederim.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).